

Душан Костић

РАЗМИШЉАЊЕ О ПУТОПИСУ

Путопис је настао из жеље да се другима саопшти оно што се на путовањима видјело и сазнало; настао је из потребе да се исприча штогод од онога што се непосредно доживљавало и догађало, што је било изузетно и интересантно, а што може на било који начин бити поучно. Он је плод пуне путникове радозналости, у свим правцима, али понекад он је настојао и као резултати неког тајног дипломатског задатка да се дође и до оних друкчијих, ширих информација — драгоценјих почесто и од самих званичних достава и аката. Увијек је било ходалица по свијету које су даљине вукле к себи и који су користили сваку прилику да се отисну на пут у неизвјесно и непознато; трговаца који крену да пронађу и прошире тржишта; авантуриста жељних свакакве пустиловине; политичара и државника који одлазе у друге земље из потребе да се с тим земљама успоставе и одрже контакти; научника и писаца и свакојаким људи од пера гоњених страшћу за путовањем и проучавањем; чиновника и хаџија; пратилаца ратника. Многи од њих пожељели су да своја виђења искажу колико знају и како могу. Заиста, путовање је и страст и потреба, задовољство и напор, а путопис је запис и одсликавање свега тога. „Ко не путује тај не живи, тај не знаде што је свијет, што је свјетска мјешавина”, изрекао је Његош у једном писму, и то је био спонтан његов одушак поводом боравка у Венецији, у Риму и Напуљу.

Путопис је увијек имао своје прибјежиште, своју публику и своје приврженике којима је био не само привлачан по својој садржини него и по свом начину казивања али је имао и критику која га је час омаловажавала и занемаривала, час допуштала да буде неки огранак књижевности. Сад, како је, од појаве путописа доста времена прошло, види се да је ипак добио и вриједност и боју: добио је у значају чак и онај који је у своје доба изгледао мање значајан па и безначајан, писменошћу штур и сужен, чак и приземан. Већина од тих старих путописа пристипио је до нас управо својом изворношћу старине, поједи-

ном сликом, извјесним фактима. Евлији Челебији, на примјер, праштамо много што-шта, његову многу измишљотину и претјераност, лаковјерност и сујеверје — јер је ипак необично богата панорама толиких земаља и градова, свједочанство једне занимљиве и напете прошлости. Брбљиви и удворљиви Јоаким Вујић, поред све своје површности и лажљивости, оставио је бар понеки занимљив и значајан податак у свом Путешествију по Србији. А тек мемоари Симеона Пишчевића, који су колико животопис, толико и путопис — то је већ литература која се данас и те како са занимањем прима; па онда, путовање у Русију Проте Матије Ненадовића, чија путописност посједује несумњиву драж свјежине и непосредног.

Гледајући из ширег аспекта, путопис у нас почео је убого, наивно, неуко, али и такав, као што се рекло, никако није за одбацивање — уз добру дозу нашег разумијевања и сентименталног праштања, разумије се. Ако ништа друго, он нам је бар подсјећање и повремена разборита документованост — пламчак који најављује каснију ватру, када у једном преломном периоду прелази у домен литературе, и то веома сигурно и сугестивно, и равноправно са осталим у њој. Тада путопис, почев од Љубомира Ненадовића па даље најмање је статистика, географија, демографија; претежно није ни огољени опис предјела, квартира и кухиња, него добија интелектуалну пуноћу и слојевитост; бива далеко свестранији и амбициознији, он субјективно са објективним преплиће и прожима на изразито поетски начин, његова радозналост је многострука и препуна асоцијација — све до друштвено-политичких визија: Крлежа, Цесарец. То потенцира његову разнобојност и пуноћу, из тог занимљивог амалгама израста његова трајност. Јер он није више случајан и узгредан, њиме се све више баве угледни писци свјесно правећи од њега књижевност у пуном опсегу и сјају, претварајући у разгранато стабло некадашњу скромну стабљику.

Посљератни, данашњи, путопис наставља онај претходни: и код њега је све мање регистарског духа а више аутентичног стваралачног даха, одњегованог израза, са стилем који покатакд превазилази и неку нашу приповједачку прозу, са модерним сензибилитетом па и с ерудицијом. Ниво његов такође је завидан. Врло завидан. Он је у интересантним варијацијама онога што га као предмет занима и онога што својим специфичним изказом хоће да фиксира и отме забораву. И овдје је случај као код оног прошлог: литерарно-поетски израз није ни спорадичан, ни периферан, већ основно и превасходно његово рухо, са пуно стварних умјетничких претензија и мисаоних преокупација.

Међутим, у последње вријеме број путописа је све мањи. Путопис се некако тањи и прелази на сужене и краће форме. Можда је смјело рећи да се он, под притиском захтјева савременог живота који не допушта опширност и продубљивање, спу-

шта на ниже гране. До тога долази највише под притиском нових медија комуникације са читаоцем, односно са слушаоцем и гледаоцем: дневни листови и ревије, који још негују репортажу и помало нешто као путописаније, потом ту су телевизија, радио, филм. Телевизија још и највише: насртљиво се приближава кратком додуже али динамичном путопису — обogaћена живом и преко свега упечатљивом и богатом сликом која зачас пренесе са континента на континент, и то готово свакодневно и сваконоћно. Тако је све очигледнија истина: маколико атрактиван, телевизијски путопис знатно сужава простор оном књижевном, оном распричаном; док је, опет, путопис у новинама принуђен на још мање претензије, на условности друштвено-политичког тренутка и неумитне новинске потребе. Праву путописну, књижевну садржину све више потискују тренутни актуелни проблеми, цифре, летимични сусрети, једностраност, површност и свођење на утилитарну линију — све то продире доминантно постајући опасна тенденција. Али, на срећу по прави књижевни путопис, интерес за њим се свеједно одржава — у вријеме кад су мемоари у центру читалачког интересовања а мемоари и путописи имају толико својих додирних тачака. Но свеједно. Настаје питање: хоће ли путопис и медиј о коме се говори моћи живјети заједно, или ће се развијати упоредо (што би, разумије се, било разумно), или ће све ићи — са временом и темпом — на уштрб класичног путописа?

На крају и ово: макар и сумарно, ваља указати и на оно огромно интересовање путника за Црну Гору, које је било изванредно живо и од сваке руке — понајвише оно у прошлом вијеку. Путописци који су стизали у Црну Гору махом су радозналци понешени необичним феноменом ове самосвојне храбре земље. Романтичарство је углавном њихова подлога и приступ, његова егзалтација, коју међутим кадикад разбије сурова реалност на коју наилазе. Ипак је сликање њихово у доброј мјери вјерно. Занимљиво. Бизарно и пластично и кад су у питању обичне свакодневне ствари. Прилазили су Црној Гори са разних страна, из разних па и далеких земаља, са различитим темпераментима и побудама. Некад и са дубоком скепсом и предрасудом, али су се многи враћали са очигледним симпатијама и разумијевањем, уистину схватајући њене патње и сиромаштво, задивљени пред њеним витештвом и етиком. И Његошем. Послије су у својим утисцима, у за све остало, посредно или непосредно оповргавали и једно, онда неријетко европско мишљење како је Црна Гора варварска земља, а њени људи разбојници, мишљење пристрасно до горчине и игнорантско до бесмисла. Него уза све то, ту су и каснији — све до наших дана — занимљиви путописни радови разног приступа и форме и домашаја. И не малог броја. Ето, није ли вријеме да се крај свих досадашњих покушаја и постигнућа направи о њима још каква, у првом реду научно-синтетичка студија која би била нова, савремена, модерна: да се без

страсти утврди значај свих тих путописа и њихов несумњив допринос у сагледавању праве социолошко-историјске суштине малене ове земље, дуго излагане многим вјетровима — крвавим и opakим.